

ילקוט יעיש

אביב יעיש

סיכום לקורס "מקורות ההלכה היהודית: תלמוד ארץ ישראל (הירושלמי) ותלמוד בבלי (הבבלי)" כפי שהועבר על ידי דוד רוזנטל בשנת תשע"ו.

תוכן עניינים

5	I מושגים
6	II קורס
7	1 לימוד התורה בימי הבית השני
7	1.1 קדימות התורה שבעל פה
7	1.2 ניצני מדרש במקרא; מדרשי הכתובים במגילות מדבר יהודה
7	1.2.1 במקרא (בדברי הימים)
7	1.2.2 בתרגום השבעים למקרא
8	1.2.3 במגילות מדבר יהודה
9	2 ספרות התלמוד
9	2.1 תורה שבעל פה
9	2.2 ספרות התורה שבעל פה
9	2.2.1 משנה
9	2.2.2 תוספתא
9	2.2.3 מדרשי הלכה
9	2.2.4 מדרשי אגדה
9	2.2.5 תלמודים
10	2.2.6 משנה אבות
10	2.2.7 ניצני חלוקה לסדרים
10	2.2.8 תוספתא מסכת מנחות
10	3 משנת ארץ ישראל ומשנת בבל
10	3.0.1 זמנים של תפילות\הקטרים\אכילות
11	3.0.2 סדר הכנת לחם
11	3.0.3 העובדים בבית המקדש
11	3.1 תוספות ושינויים מאוחרים למשנה הא"י
11	3.1.1 עבודה זרה
11	3.1.2 איסור מכירה
11	4 מצב הנוסח של התלמוד הירושלמי
12	4.1 כתב יד לידן
12	4.1.1 היקפו של התלמוד הירושלמי
12	4.1.2 טעויות
12	4.1.3 דפוס ונציה
12	4.2 זמנו של התלמוד הירושלמי
13	4.2.1 ארסקינוס הנציב הרומי בשנת 351
13	4.2.2 יוליאנוס הכופר 361-363
13	4.2.3 מטבע הנזכר בירושלמי נטבע אחרי 383
13	4.3 הלשונות שדברו בו
13	4.4 מרכזי התורה בארץ ישראל
14	5 טבריה מקום חיבורו של התלמוד הירושלמי
14	5.1 איפה לא חיברו את התלמוד
14	5.1.1 מקום חיבור התלמוד הוא לא ציפורי או מעון
14	5.1.2 מקום חיבור התלמוד הוא לא לוד

14	5.1.3	מקום חיבור התלמוד הוא לא קיסריה	
14	5.2	איפה כן	
14	5.2.1	רבי בר קריא ורבי לעזר	
14	5.2.2	נרות בוהקים בלילה וכהים ביום	
15	6	תלמודה של קיסרין (מסכת נזיקין, ייחודה לעומת שאר הירושלמי)	
15	6.1	קיצור	
15	6.1.1	תרומה ונטמאת	
15	6.2	ניסוח שונה	
15	6.2.1	במקפיד את הזקן והכהן	
15	6.3	הלכה שונה	
15	6.3.1	איפה מותר לעשות סוכה	
15	6.4	ריאליה	
15	6.4.1	חמור חלופי	
16	7	עקבות סימני עריכה בתלמוד הירושלמי	
16	7.1	חיזוק ידי גויים בשביעית	
16	7.1.1	גרסאות שונות בתלמוד	
16	7.1.2	רמב"ס	
16	7.2	האם ערבית היא חובה	
16	8	מדרשי האגדה הארץ ישראלים (בראשית רבה; ויקרא רבה) ויחסם לתלמוד הירושלמי	
16	8.1	בראשית רבה	
17	8.1.1	כאמה בתה	
17	8.1.2	חייל רומאי גונב את התור בשירותים	
17	9	התלמוד הבבלי, היקפו (חסרונם של סדרים ומסכתות)	
17	9.1	התלמוד הבבלי	
17	9.1.1	אומות הגויים באות לפני הקב"ה	
18	9.1.2	מדרש תנחומא	
18	9.2	היקפו (חסרונות הש"ס)	
18	9.2.1	אין יותר ניסים	
19	9.2.2	כתב יד תימני	
19	9.3	תאריך כתבי היד	
19	10	הישוב היהודי בבבל (מרכזי התורה: נהרדעא; פומבדיתא; סורא; מחוזא)	
19	11	שיטת הרב שרירא גאון לעומת שיטת רש"י, בהצגת התהוות התלמוד הבבלי ועריכתו	
20	11.1	שיטת הרב שרירא גאון	
20	11.2	שיטת רש"י	
20	12	עריכות קדומות בתלמוד הבבלי	
20	12.0.1	חיזוק לשרירא גאון - גירוש ללא תשלום לאישה	
20	12.0.2	חיזוק לשיטת רש"י - חמין לשבת	
20	13	הוספות בתלמוד הבבלי	
21	13.0.1	רבי נתן לאלהו	
21	13.0.2	אמא שלום	
21	14	קיצורים והשלמתם	
21	14.1	רמיזות	
21	14.1.1	מיטה ארמית	
21	14.1.2	בעיא מיכסא	

22	צנזורה פנימית	14.2
22	העם הביט אחרי משה	14.2.1
22	אדם לא מוכן לשכב עם אשתו	14.2.2
22	הר סיני נגד עוקר הרים	14.2.3
23	התלמוד הבבלי לעומת התלמוד הירושלמי (הבבלי מתפרש על פי הירושלמי)	15
23	מי ביצים	15.0.1
23	תרבות לימוד שונה בבל ובארץ ישראל	16
23	ריאליה שונה בא"י ובבבל	17

חלק I

מושגים

המקרא

שם אחר לתנ"ך.

מדרש

מדרש או דרשה הם שיטה של פרשנות המקרא. המונח "מדרש" מתייחס גם לקובץ של לימודים מדרשיים בנושאים הלכתיים, פרשניים או אגדיים. כפעולה, "מדרש" מתייחס לשיטה של פירוש של פסוק מקראי. במסורת מחלקים את פרשנות המקרא לארבע שיטות עיקריות: פשט (במובן הראשוני של הכתוב), רמז (פרשנות), דרש (פרשנות מרחיבה) וסוד (מיסטיקה). המדרש עוסק בעיקר בדרש, ומעט גם ברמז.

מדרשי הלכה

מדרש הלכה הוא פרשנות חז"לית מדרשית למקרא, המקשרת בין הכתוב במקרא לבין ההלכה המעשית. המדרש מקשר בין פסוק לבין הלכה, ובכך מספק ראייה לנכונותה של ההלכה. הבנה של הפסוק בדרך מסוימת מספקת את התמיכה להלכה, ולעיתים היא המקור הראשוני שלה (למרות שקיימות הלכות רבות שאין להן מקור בתורה). המדרש משמש גם ליצירה של הלכות חדשות, אם כהסקה ישירה מן הפסוק ואם על פי כללי פרשנות מורכבים. רבים ממדרשי ההלכה מצוטטים בתלמוד.

מסכת

שם לספר שמרכיב את המשנה והתלמוד. המילה מופיעה במקרא במשמעות של אריג. התלמוד ערוך ומסודר ממשניות שהן ה"חוטים" של הלמידה, וארוגות יחד.

המשנה

המשנה היא הקובץ הראשון בתורה שבעל פה, ומכילה הלכות שנאמרו בידי התנאים (תקופת התנאים 185-219). מוסכם כי עריכתה וניסוחה הסופיים של המשנה נעשו בסוף תקופת התנאים, בתחילת המאה השלישית, על ידי רבי יהודה הנשיא וחכמיה דורו. המשנה מחולקת לשישה סדרים (ש"ס):

1. סדר זרעים - עוסק במצוות התלויות בארץ
2. סדר מועד - עוסק בשבתות, חגים ותעניות מכיל
3. סדר נשים - עוסק בענייני המשפחה, קידושין, גירושין וכדומה
4. סדר נזיקין - עוסק בדיני ממונות ומשפט
5. סדר קדשים - עוסק בענייני בית המקדש והקורבנות
6. סדר טהרות - עוסק בענייני טהרה

נהוג להשתמש בראשי התיבות של הש"ס, זמ"ן נק"ט, כדי לסייע בזיכרון סדר זה. כל סדר נחלק למסכתות, שנחלקות לפרקים, שנחלקים ל"הלכות" (השם המקובל בעבר) או "משניות" (הביטוח הרווח היום). בעוד שחלוקת הפרקים קבועה יחסית וזהה ברוב כתבי היד, חלוקת ההלכות שונה בין כתבי היד השונים. רבי יהודה הנשיא היה חותם המשנה. כתב יד קויפמן הוא כתב יד של המשנה. נכתב בעברית שהייתה נהוגה בארץ, למשל הצמדת המילה "של" למילה שאחריה, לכן חושבים שהוא שייך למשנה הירושלמית.

התוספתא

התוספתא היא קובץ מסודר של מסורות מתקופת התנאים, הנקראות ברייתות, שלא נכללו במשנה שערב רבי יהודה הנשיא. על פי המוסרת, רבי חייא, מתלמידיו של רבי יהודה הנשיא, ערך את התוספתא יחד עם רבי אושעיא, אך החוקרים בימינו חולקים על דעה זו. הנחה מקובלת היא שהתוספתא משקפת מסורות ארץ-ישראליות, והיא קרובה יותר לעולמו של התלמוד הירושלמי מאשר לזה של הבבלי. התוספתא מסודרת לפי סדר המסכתות במשנה, ולכן היא כוללת שישה סדרים המחולקים לכ-60 מסכתות.

תלמוד

תלמוד הוא סוגה לימודית שהחלה ונפוצה בתקופת האמוראים - חכמי ישראל בתקופה שלאחר חתימת המשנה, בתחילת המאה ה-3. התלמוד נכתב בעיקר כפרשנות לדברי התנאים - כותבי המשניות וברייתות (לפי דוד ורש"י, זה לא נכון - התלמוד הוא יצירה עצמאית, תיעוד של דיונים בבתי המדרש).

לתלמוד הירושלמי יש רק כתב יד אחד (ליידן) ואין מסביבו מסורת של פרשנות (כמו על הבבלי), לכן הוא יותר קשה להבנה. לא באמת נכתב בירושלים, לא היו בה יהודים. בארץ באותו הזמן היה שלטון רומי-יווני, והתרבות הושפעה מכך רבות - שפה ותרבות יוונית (הרבה תיאטרות). התקופה נמשכה 200 שנה, עד שנת 400. הסדרים שבו הם: זרעים, מועד, נשים, נזיקין.

התלמוד הבבלי נכתב תחת שלטון פרסי, בישוב היהודי בין הפרת והחידקל בתקופה שנמשכה 300 שנה. עליו מבוססת ההלכה (קוראים את התורה במשך שנה אחת, במקום כל 3.5 שנים לפי הירושלמי). הסדרים שבו הם: מועד, נשים, נזיקין וקדשים. הגיוני, כי זרעים רלוונטי רק לארץ, אבל אם כך - למה יש קדשים? רמב"ם טען שיש לפניו 5 סדרים. משנת 200 עד 500 חומר הלימוד נשען בעיקר על המקרא והמשנה, כאשר המשנה נלמדה בע"פ.

מרכזים בארץ

עד שנת 70: המרכז היה בירושלים, שם ישב הסנהדרין. בשנת 70 נחרב הבית השני. 135-70: הסנהדרין עברה ליבנה. ב-135 חל מרד בר כוכבא. 219-135: יבנה נכבשה, היהודים עברו לגליל וישבו בציפורי בעיקר (שם ישב ר' יהודה הנשיא), ובמקביל התפתח המרכז בבבל. זו הייתה תקופה פוריה של התנאים. המשנה נחתמה ב-200, וב-219 תלמידים של ר' יהודה הגיעו לבבל עם ספר ערוך וחתום (מופיע באיגרת רב שרירא גאון).

חלק II

קורס

1 לימוד התורה בימי הבית השני

1.1 קדימות התורה שבעל פה

בספר דברים ובספר ישעיהו מוזכר "ספר כריתות" בהקשר של גירושין, אך לא מפורט מהו. כנראה כולם ידעו בתקופת התנ"ך למה הכוונה, כיוון שהמסורת הועברה בעל פה. זו הוכחה לקיום תורה בעל פה. כנראה לא הועלו על כתב חוקים יום יומיים שהיו ידועים לכל (יכול להיות שאלו היו גם החוקים שנפוצו במזרח הקדום), רק חוקים שמיוחדים לעם היהודי היו כותבים.

התורה היא ספר חוקים גרוע, כי החוקים בה שוליים. התורה היא לא ספר חוקים, למרות שיש בה חוקים. דוגמא לחוק שולי: שני אנשים רבים ובטעות פוגעים באישה בהריון, וכתוצאה מכך היא מפילה - עונש פלילי. אם כתוצאה מכך האישה מתה - הדין הוא נפש תחת נפש. זוהי דוגמה לחוק **קזאיסטי**, חוק שמבוסס על מקרה. לעומתו יש חוק **אפודיקטי** שאומר - תעשה\אל תעשה (למשל, עשרת הדיברות). דוגמה לחוק קזאיסטי נוסף - איך ומתי עבד משתחרר מעבדות.

1.2 ניצני מדרש במקרא; מדרשי הכתובים במגילות מדבר יהודה

1.2.1 במקרא (בדברי הימים)

ישנם מקומות במקרא בהם מופיעים חילוקי דעות וסתירות לכאורה שמיושבים לאחר מכן בדברי הימים.

קורבן פסח בשמות יש איסור על בישול קורבן הפסח, מותר רק לצלותו. לעומת זאת בדברים כתוב "ובישלת". בדברי הימים יש מדרש שמיישב בין הגרסאות "וישחטו הפסח ... ככתוב בספר משה ... ויבשלו הפסח באש כמשפט וגו'".

דוד ופסלי הפלשתים בספר שמואל מסופר שדוד הכה בפלשתים שעבדו עבודה זרה, ואז נכתב "ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו". כלומר, הפלשתים עזבו את פסליהם ולאחר מכן דוד ואנשיו נשאו את הפסלים. בספר דברי הימים מנסים ליישב את העבירה לכאורה - "ויעזבו שם את אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש". כלומר, הכוונה ב"וישאם" הוא לשרוף, המילה באה מהמילה "משואה".

1.2.2 בתרגום השבעים למקרא

עד לטרפה בשמות כתוב ללא ניקוד "אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם" - אם אדם רעה צאן של אדם אחר, והצאן נטרף על ידי חיה אחרת, אין הרועה חייב דבר. אבל האם כראיה צריך להביא את האדם עד (מבחינה פיזית) למקום בו הגופות נמצאות, או שמספיק להביא עדות כלשהי (למשל, חלק גוף)?

בבראשית כתוב "טרפה לא הבאתי אליך" - כלומר, צריך להביא עד לטריפה, מבחינה פיזית.

שוב בבראשית מסופר על יוסף ועל אחיהם שהביאו את כתונתו שספגו בדם כעדות לאביהם שיוסף נהרג.

בעמוס כתוב "שתי כרעים או בדל אזן" כדוגמאות לעדויות שאפשר להביא. בתרגום השבעים יש ניקוד וכתוב "עד" במובן של להביא עדות כלשהי. במכילתא דרבי ישמעאל (מדרש תנאים פרשני לספר שמות) מוצגות שתי האפשרויות - או עד המקום הפיזי, או עדות.

1.2.3 במגילות מדבר יהודה

בין המקרא לחז"ל יש "חור שחור" שאותו ממלאות מגילות מדבר יהודה. נקודות ייחודיות למגילות:

- ה' הוא המדבר
- השימוש הוא בלוח שנה שמישי ולא ירחי כדי להבדל משאר העם (לכן למשל במקום "ירח ימים" יאמר "חודש ימים")
- ישנן הרחבות, תוספות, שינויים ופירושים

שביית נשים בספר דברים מתוארים חוקים לגבי שביית נשים בקרב "כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלהיך בידך ... והבאתה אל תוך ביתך וגלחתה את ראש ועשתה את צפרניה : והסירה את שמלת שביע מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ...". לעומת זאת במגילות כתוב "כי תצא למלחמה על אויביכה ונתתי אותמה בידיכה ... והביאותה אל תוך ביתכה וגלחתה את ראושה ועשיתה את צפורניה והסירותה את שלמות שביה מעליה וישבה בביתכה ובכתה את אביה ואת אמה חודש ימים ...". כלומר במגילות השבויה לא מטפלת בעצמה, אלא השוובה מטפלת. בנוסף יש תוספת "ולוא תגע לכה בטהרה עד שבע שנים וזבח שלמים לוא תואכל עד יעבורו שבע שנים אחר תואכל" - אסור לאישה שבויה לגעת בטהרה ולאכול זבח שלמים.

בן סורר ומורה בספר דברים, אחרי הדין של בן סורר ומורה המגילות מוסיפות ציווי להרוג איש המלשין על עמו או המקלל את עמו ובני ישראל בקרב הגויים.

שופטים בספר דברים נכתב על השופטים "ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך ... לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ...". לעומת זאת במגילות נכתב "ועשיתה על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה וידיגו לכה באמת ... לוא תסור מן התורה אשר יגידו לכה ...". כלומר - אנשי הכת לא קיבלו את מרות השופטים, אלא את מרותה של התורה.

בדברים ה' נותן את השופטים ("אשר ה' אלהיך נתן לך לשבטיך") לעומת המגילות: "שופטים ושוטרים תתן לכה בכל שעריכה ושפטו את העם". בנוסף יש הרחבה על האיסור על שוחד, הטייה וסילוף משפט, ומוטל מוות על נותן שוחד.

איסור נטיעת אשרה יש הרחבה באיסור ופירוט נוסף.

איסוף חוקים המיוחדים לעם ישראל במגילות אוספים ומרחיבים חוקים מדברים וויקרא למקום אחד: איסור להטיל מום בגוף כאבל על מת, איסור לשרוט את הגוף, איסור קעקוע. במגילות גם הוסיפו: קבורה מחוץ לעיר, מקומות מיוחדים למצורעים, חוקי נידה לנשים.

2 ספרות התלמוד

2.1 תורה שבעל פה

סיבות למה התורה שבעל פה לא נכתבה במשך הרבה זמן:

1. המציאות משתנה ולכן התורה צריכה להשתנות איתה
2. לשמור את הכוח בידי החכמים, כדי שפשוטי העם יזדקקו להם
3. כדי להבדל מכת מדבר יהודה, שכן העלו את התורה על הכתב

בשמות כתוב "כתוב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ועם ישראל". במכילתא דרבי שמעאל הוא דרש לפי המילה "אלה" - אלה כותבים ואסור להגיד (תורה שבכתב) ואלה אומרים ואסור לכתוב (תורה שבע"פ).

2.2 ספרות התורה שבעל פה

2.2.1 משנה

שישה סדרים: זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדושים וטהרות. נערכה בע"פ ונחתמה כנראה ב219 לספירה, לפי המסורת על ידי רבי יהודה הנשיא. מתי כתבו את התורה שבע"פ? בתלמוד כתוב "עת לעשות לה' הפרו תורתך", כלומר כשאנשים באו לקיים את התורה אם קיימו אותה לא נכון, לכן יש לכתוב את התורה. החכמים היו חלוקים האם המשנה נחתמה בעל פה או בכתב: רש"י וחכמי צרפת אמרו שהיא לא נכתבה, חכמי ספרד אמרו שר' יהודה הנשיא כתב אותה. ר' שרירא גאון שלח איגרת שלה יש שני נוסחים: בנוסח הצרפתי כתוב שהיא נמסרה בע"פ, ובנוסח הספרדי כתוב שנמסרה בכתב. כתב היד הראשון של המשנה שנמצא מתוארך ל1066.

2.2.2 תוספתא

דברים שהושארו מחוץ למשנה, גם שישה סדרים.

2.2.3 מדרשי הלכה

מסודרים לפי סדר המקרא: מכילתא (לספר שמות), ספרא (לויקרא), ספרי (לבמדבר ודברים)

2.2.4 מדרשי אגדה

סיפורים המלווים את חמשת חומשי התורה שסופרו בבתי הכנסת בישראל ובבבל והיו קשורים לפרשת השבוע (מה קרה לאברהם ויצחק בשלושת הימים שהיו בדרך לעקידה).

מדרש רבא ליקוט של המדרשים לפי ספרי התורה. בראשית רבא, ויקרא רבא.

2.2.5 תלמודים

תלמוד ארץ ישראלי (ירושלמי), ותלמוד בבלי. לתלמוד הבבלי יש רק כתב יד אחד שלם - כתב יד מינכן.

2.2.6 משנה אבות

לפי משנה אבות: משה קיבל תורה מסיני, מסר ליהושע, שמסר לזקנים, שמסרו לנביאים, שמסרו לאנשי כנסת הגדולה (תקופת התנאים, תקופת המשנה). אמרו: היו מתונים בדין, העמידו תלמידים רבים, והחמירו את האיסורים כדי לא להגיע למצב של עשיית עבירה.

2.2.7 ניצני חלוקה לסדרים

במשנה: היתר נדרים זה דבר קיים, אבל לא נסמך על פסוקים מהמקרא. בתוספתא מוסיפים שחכם מתיר לפי חוכמתו.

הלכות שבת חגיגות והמעילות - הרבה הלכות שנשמכות על קצת פסוקים במקרא. דיני נזיקין ועבודות המקדש הטהרות והטומאות ועריות - הלכות רבות שנשמכות על הרבה פסוקים במקרא. בתוספתא כתוב "אבא יוסה בן חנין אומר אילו שמונה מקצועי תורה גופי הלכות". כלומר כבר בימי בית שני (אבא יוסי בן יוחנן היה חכם מתקופת הבית) היו ניצני חלוקה של סדרים: מועד, נזיקין (דינין), קדשים, טהרות, נשים (עריות).

2.2.8 תוספתא מסכת מנחות

מסופר על מנהג הכנסת העורות לבית המקדש. בסוף הקרבת הקורבנות היו נותנים את הפרוות לכוהנים של הבית המקדש. הם היו רבים עליהן, לכן החליטו לתת את הפרוות לבית המקדש ש"התעשר". על כל בעלי האגרוף והכוהנים הגדולים אבא יוסי בן יוחנן, בן התקופה, אומר "אוי לי, אוי לי, אוי לי". הוכחה לכך שאבא יוסה בן חנין מהחלק הקודם אכן חי בתקופת בית שני.

3 משנת ארץ ישראל ומשנת בבל

יש 3 כתבי יד של המשנה - בבודפשט (כנראה העתיק ביותר, חושבים מהמאה ה-11-12), בפארמא באיטליה, ובקיימברידג' (המאוחר ביותר).

התלמודים מצטטים מהמשנה, אך לעתים ציטוטים מאותו מקום נבדלים זה מזה בין התלמודים. נקרא למשנה כפי שהיא מצטיירת מהציטוטים בתלמוד הירושלמי המשנה הירושלמית, ולמשנה כפי שהיא מצטיירת מהציטוטים בתלמוד הבבלי כמשנה הבבלי.

3.0.1 זמנים של תפילות\הקטרים\אכילות

במשנה יש דיון על מתי צריך לקרוא שמע (ר' אליעזר - עד סוף האשמורת הראשונה, חכמים - עד חצות, ר' גמליאל - עד שיעלה עמוד השחר). לאחר מכן יש הסבר שיש דברים שחכמים אמרו שהם עד חצות אבל הם בעצם עד שיעלה עמוד השחר (ביצעו החמרה כדי למנוע עבירה), ומפורט גם על הקטר חלבים. כעת יש חילוק בין התלמוד הבבלי לבין הירושלמי לגבי האם גם כתוב במשנה על אכילת פסחים:

בבלי "הקטר חלבים וכו' ואילו אכילת פסחים לא קתנים" - אכילת פסחים לא שונה מבחינת הזמנים, אבל הם לא אוכלים פסחים.

ירושלמי "הקטר חלבים ואיברים ואכילת פסחים מותן עד שיעלה עמוד השחר" - אוכלים פסחים.

ניתן לראות שבכתב יד קויפמן "ואכילת פסחים" לא מנוקד ויש עליו קו של מחיקה, בכ"י פאמא הנ"ל כן מנוקד אבל יש שני סימנים סביבו שמסמנים מחיקה. בכ"י פירנצה של התלמוד כלל אין את "ואכילת פסחים".

3.0.2 סדר הכנת לחם

במשנה כתוב "הזורע והחורש והקוצר..." לזרוע בא לפני לחרוש! בד"כ קודם חורשים. בבבלי מודים שכך כתוב במשנה, ומסבירים זאת בכך שכך היה נהוג בארץ ישראל בגלל אופי החול והאדמה. לעומת זאת, בכ"י קויפמן של המשנה (שמאמינים שנכתב בא"י לפי צורת הכתיבה, למשל הצמדת "של") כתוב "החורש הזורע". כנראה כיוון שהמשנה נכתב בגליל, שם החול גרם לכך שיעבדו כך.

3.0.3 העובדים בבית המקדש

מציגים את העובדים שהיו בבית המקדש, ומסבירים ש"פתחיה על הקינין" נקרא מרדכי, אבל כונה פתחיה כי "פותח בדברים ודורשן ויודע שבעים לשון". לעומת זאת, בכ"י קויפמן לא מסבירים ששמו מרדכי, ובכ"י מינכן של הבבלי כן כתוב. לאחר מכן מוצג מקרה שלא ידעו מאיפה להביא שני לחמים, והיה אחד אילם\חרש שאמר שב"עין סוכר או סוכר עין" יש לחם, והוא נקרא בתלמוד הירושלמי פתחיה ובבבלי מרדכי.

3.1 תוספות ושינויים מאוחרים למשנה הא"י

3.1.1 עבודה זרה

משנה א"י - "נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל וישראל אינו מבטל עבודה זרה של נוכרי" (יש סימטריה, נראה יותר אותנטי)
משנה בבל - "נכרי מבטל ע"ז שלו ושל חברו וישראל אין מבטל ע"ז של נכרי"
תלמוד בבלי - יהודה הנשיא בילדותו אמר "שלו ושל ישראל" ואחכ שינה ל"שלו ושל חברו". כלומר - בהתחלה לפי א"י ואחכ לפי בבל.
תלמוד א"י - רבי חייה בר אשי אמר "שלו ושל חברו", טענו בפניו שכשהיה בגופו כוח הוא אמר "שלו ושל ישראל" ואז בר אשי אומר "עבודה זרה שעבדה ישראל אין לה ביטול לעולם". כלומר, הוא טעה בהתחלה, ואחכ תיקן את עצמו. כנראה הכניסו את התיקון למשנה, ולכן ניתן לראות שהוכנסו תיקונים מאוחרים למשנה.

3.1.2 איסור מכירה

אסור למכור חלב שהיהודי לא ראה את הגוי חולב, וכו'. המשנה הא"י הוסיפה "רבי ובית דינו התירו בשמן", לעומת המשנה הבבלית שזה לא קיים בה. בתלמוד הבבלי הנכד של ר' יהודה הנשיא לא היה בבית המדרש כשהתירו את השמן, והוא ענה בצניות "בימינו תתיר אף את הפת". כלומר, ההתרה התקיימה רק שני דורות אחרי חתימת המשנה - המשיכו לעדכן את המשנה הא"י! לכן רש"י גרס שזה לא חלק מהמשנה.
בתלמוד הירושלמי מובא ויכוח בין יצחק בר שמואל ורבי שמלאי הדרומי, כאשר שמואל קיבל את היתר המכירה, ושמלאי לא. שמואל הכריח את שמלאי לאכול את החלב, וטען בתוקף שהיתר הוא לא תוספת מאוחרת.

4 מצב הנוסח של התלמוד הירושלמי

קיים לו רק כתב יד אחד.

4.1 כתב יד לידן

נכתב ב1289.

4.1.1 היקפו של התלמוד הירושלמי

- חסרים לו שני סדרים - קדשים, טהרות. מקום מה הרמב"ם טוען שהיה לו את סדר קדשים.
- בסוף מסכת שבת חסרים ארבעה פרקים אחרונים (נכתב "לא מצאתי מגמרא ירושלמית בפרק הזה").
- במסכת נידה חסרים שבעה פרקים אחרונים (נכתב "לא מצאנו ממנו יותר"). בגניזה קהיר מצאו חלק מסוף מסכת שבת, וגם להם היו חסרים פרקים.

4.1.2 טעויות

יש הערה בסופו שהוא הועתק מכתב יד משובש עם הרבה טעויות.

- לידן כתוב "ביומוי דר' יוחנן שרון ציירין על כותלייה ולא מחי בידון" (בימי ר' יוחנן התחילו לצייר על הקירות ולא מחו על כך), לעומת קטע גניזה לנינגרד - "ביווי דר' אבון שרון ציירין על פסיפס ולא מחי בידון". ר' אבון חי 500 שנה אחרי יוחנן.
 - במסכת ראש השנה יש באמצע משפט עם מילים ביוונית בלי תרגום
 - במסכת נזיר כתוב "מיץ של עורלה", אמור להיות "מייך של עורלה". אבל גם ככה אסור לנזיר לשתות יין, אז מה הטעם להזכיר יין ערל?
 - רבי אבהו הלך לאלכסנדריה ואמר שאפשר ליטול לולב בשבת (אפילו שבד"כ אסור) ואז רבי אמי אמר בציניות "שיבוא כל הזמן". התבצע איחוד של "אמי אמר" למילה אחת: "מימר".
 - פטור חייב - דיון על גצים שבטעות מדליקים משהו (גץ שיצא מתחת לפטיש והחזיק - חייב, גמל שהוא טעון ששתן ועובר ברשות הרבים נכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנווני והדליק את הבירה בעל הגמל חייב, וכו'). בכ"י לידן כתוב "פטור חייב". כנראה שבמקור היה כתוב פטור, ואז מישהו קרא את כ"י לידן ורצה לתקן את הטעות והוסיף "חייב" אחריו, אך כשבאו להדפיס הדפיסו "פטור חייב" כדי להמנע מהכרעה מה צריך להיות כתוב.
- ניתן לתקן את הטעויות על ידי למצוא עדי נוסח אחרים (קטעי גניזה, פרשנויות של הרמב"ם, וכו') או לנתח את הטקסט הקיים. לצערינו "הלכות הירושלמי" של הרמב"ם אבוד, ויש ממנו רק קטעי גניזה.

4.1.3 דפוס ונציה

נדפס ב1523 בונציה על פי כ"י לידן.

4.2 זמנו של התלמוד הירושלמי

נחפש את האירועים המאוחרים ביותר בירושלמי.

4.2.1 ארסקינוס הנציב הרומי בשנת 351

מופיע במס' מקומות:

- קם בפני ר' יונה ור' יוסי עלון כי ראה אותם בחלום לפני קרב ואז ניצח.
- שרף ספר תורה
- ציווי להכין לחם בשבת כי הוא לא בא להשמיד את העם אלא רק כדי לאכול פיתא חמימא.

4.2.2 יוליאנוס הכופר 361-363

הממצא המתוארך הכי מאוחר בתלמוד הירושלמי. נתן אישור לבנות את בית המקדש ה-3. נקרא כופר כי הוא כפר בנצרות.

4.2.3 מטבע הנזכר בירושלמי נטבע אחרי 383

4.3 הלשונות שדברו בו

- "אמר רבי יונתן דבית גוברין: ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם" - יוונית לזמר, רומאית לקרב, ארמית סורית לקינה, עברית לדיבור.
- ר' לוי בר חיתה בא לקיסריה ושמע קריאת שמע ישראל ביוונית, הוא רצה לעכב אותם אבל רבי יוסי אמר "מי שלא יודע לקרוא בעברית לא יקרא קריאת שמע? כל שפה שהוא יודע מספיק טובה"
- רב יהודה, תלמיד של מואל, אמר שהיו אלף ילדים בבית ספר, חצי למדו תורה וחצי חוכמה יוונית.
- רבי יהוש אמר שאין זמן ללמוד יוונית, אבל שימצאו זמן ללמד את בניהם.
- ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר שחשוב שאדם ילמד את בתו יוונית "מפני שהיא תכשיט לה".

4.4 מרכזי התורה בארץ ישראל

המקומות היחדיים שכתוב עליהם "ורבנן": טבריה-ציפורי, קיסריה, לוד (דרום). טבריה הייתה מרכז תורה כי:

- רבן גמליאל (נשיא היהודים) ישב בטבריה
- בטבריה היו מכריזים על תחילת חודש חדש ולפי המשואות שהדליקו שם היו יודעים בשאר הערים (היו כתות שניסו לבלבל את שאר העם על ידי הדלקת משואות לפי לוחות השנה שלהם).
- מקום מושבו של ר' יהודה הנשיא והסהנדרין (בית הדין הגדול)
- היו בטבריה הרבה בתי כנסת (בבבלי כתוב 13)
- היו שולחים ילדים ללמוד בטבריה תורה כי זה המקום הכי טוב (מסופר על בן שנשלח לטבריה כדי ללמוד אבל היה קובר מתים, רבי אבהו אמר שללמוד יותר חשוב מקיום מצוות)

- היו באים חכמים מלוד לטבריה

5 טבריה מקום חיבורו של התלמוד הירושלמי

5.1 איפה לא חיברו את התלמוד

5.1.1 מקום חיבור התלמוד הוא לא ציפורי או מעון

לפי התוספתא אם יחיד שנמצא בעיר מגוריו רוצה לתת צדקה, הוא נותן בעירו. אם הוא מבקר בעיר אחרת - הוא תורם שם.
לפי הבבלי עבור קבוצה, הם תמיד נותנים צדקה לעיר מגוריהם.
לפי הירושלמי מציגים את שני החוקים ביחד, וגם מספרים על בית כנסת שהיה בו ספסל מיוחד לאנשים שבאו ממעון, ועל רב שבא מציפורי ל"כאן" ושרצה לתרום את הכסף "כאן" אבל לא נתנו לו, כי זה נוגד את החוקים לעיל.

5.1.2 מקום חיבור התלמוד הוא לא לוד

רבן גמליאל לימד את תלמידיו שאסור לבעל לרחוץ בלילה הראשון שמתה אשתו, אבל הוא עושה זאת בכל מקרה כי הוא איסטניס. ר' יוסי שאל מי אסר על הרחצה, הרבנים של כאן או הרבנים של הדרום?

5.1.3 מקום חיבור התלמוד הוא לא קיסריה

דיון על מתי אריגה נחשבת מלאכה (ושאסור לעשות אותה בשבת). מציגים את הדעה של "רבנן דקיסריה" ושל "רבנן דהכא" (הרבנים של כאן).

5.2 איפה כן

כבר פסלנו את כל הערים הגדולות חוץ מטבריה. ניתן לראות שבתלמוד הירושלמי מתארים מקומות בשמות קצרים כי כולם אמורים לדעת איפה הם, לעומת זאת בבראשית רבה מפרטים ומוסיפים שהם היו בטבריה:

5.2.1 רבי בר קריא ורבי לעזר

מוצג אותו הסיפור בירושלמי ובבראית רבה: ר' בר קריא ורבי לעזר מטיילים ורואים ארונות קבורה שבאו מחו"ל וכועסים שהם מטמאים את הארץ. בבראשית רבה כתוב "בפילי שחוץ לטבריא" (שער מחוץ לטבריא). בירושלמי לא מתואר באיזו עיר הם מטיילים אלא רק "באיסטרין" כלומר, אין טעם לתאר כי כולם יודעים איפה זה.

5.2.2 נרות בוהקים בלילה וכהים ביום

לפי התלמוד הירושלמי כשבדקים משהו עם נר צריך לבדוק בלילה כי אז הנר בוהק יותר, ואז מובא סיפור על רב הונא שכשהיה בורח במחילות בית הכנסת הגדול הוא היה מדליק נר ולפי עוצמת הבהירות היה יודע אם יום או לילה. בבראשית רבה מובא אותו סיפור וכתוב "טיסא דטיבריא" - מחילות טבריה.

6 תלמודה של קיסרין (מסכת נזיקין, ייחודה לעומת שאר הירושלמי)

מסכת נזיקין שונה במקצת משאר התלמוד הירושלמי, עלול להראות שהתלמוד הירושלמי נערך במס' מקומות.

ישראל לוי, חוקר תלמוד מלפני מאה שנה, שם לב שברחבי התלמוד הירושלמי יש דיונים על אותן סוגיות, אבל עם מסקנות סותרות. אולי הדיונים נאספו מבתי מדרש שונים. שאול ליברמן, חוקר תלמוד מלפני חמישים שנה, מצא שהחכמים העיקריים במסכת נזיקין לא מופיעים בשאר התלמוד ולהפך. בנוסף, השפה בנזיקין שונה, והמסכת קצרה יותר - הכל כתוב קיצור כה רב שאי אפשר להבין. הוא קבע שמקור המסכת הוא בקיסריה וקרא לה "תלמודה של קיסרין".

מסכת נזיקין מחולקת ל-3 שערים: בבא קמא (שער ראשון), בבא מציעא, בבא בתרא.

6.1 קיצור

6.1.1 תרומה ונטמאת

במשנה יש רשימה של גניבות ואיך הגנב צריך להחזיר אותן (אם הפרי נרקב, יש לתת חדש, תרומה ונטמאת, וכו').

בבבא קמא כתוב על רבי יהודה שלא היה בבית הועד ושאל את רבי מנא מה למד, והוא עונה לו "מילה פלך" ("דבר פלוני", "משהו"). בתגובה רבי יהודה אומר "זה לא חידוש, זה משנה תרומה ונטמאת", רבי מנא אומר "המשנה נטמאת מאליה ואי אפשר ללמוד ממנה כלום". לעומת זאת, בירושלמי גיטין ניתן להבין - המטמא אינו כעושה מעשה, ואז רבי יהודה שואל מה החידוש כי ניתן להבין זאת כבר מהמשנה.

6.2 ניסוח שונה

6.2.1 במקפיד את הזקן והכהן

בירושלמי כתובות כתוב "רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יודה בר חנינה נמנו באושא במקפיד את הזקן והכהן..." לעומת זאת בבבא קמא כתוב "חד אמר בשם ריש לקיש המבייש את הזקן...."

6.3 הלכה שונה

6.3.1 איפה מותר לעשות סוכה

בירושלמי סוכה ריש לקיש אומר שאסור לעשות סוכה ברחוב ובשוק. לעומתו הבבא קמא מספר את הסיפור המוכר על גץ שיוצא מתחת לפטיש ומסופר של על "כגון אלו שהן עושין סוכו' בפיתחי חנויותיהם בחג" - כלומר, זה מותר.

6.4 ריאליה

6.4.1 חמור חלופי

אם שוכר נותן לאדם חמור, והאדם הולך מ"כאן" ללוד והמלך לוקח לו את החמור, אז לא צריך לתת לו חמור חלופי. אם האדם הולך מ"כאן" לצור, צריך לתת. מכאן, "כאן" נמצא אמצע בין לבין, וקיסריה נמצאת באמצע.

7 עקבות סימני עריכה בתלמוד הירושלמי

בירושלמי יש יותר בעיות עריכה וחיבור בין הסוגיות, כי פחות התעסקו בו מאשר הבבלי ולכן לא טיפלו בבעיות הללו. לעתים העתיקו קטעים שלמים ממקום אחד למקום אחר, ולעתי ההעתקה התבצעה לא טוב (העתיקו יותר מדי בטעות והוסיפו דברים שלא שייכים לנושא, העתיקו פחות מדי, העתיקו לא נכון).

7.1 חיזוק ידי גויים בשביעית

7.1.1 גרסאות שונות בתלמוד

ב4 מקומות בירושלמי מופיע קטע על דינים הנוגעים לגויים ושביעית, למשל שמותר לחכור מגוי שדה בשביעית גם אם חרש ממנו. כנראה שפ"ד מ"ט וירושלמי עמ' 1405 הוא המקור (העמודה הרביעית), המקום היחיד בו כתוב שמותר לעזור לנחתום גוי להוליך את הלחם לחנות (אבל אסור ללוש, לערוך, או לאפות). לאחר מכן יש דיון של האם צריך להגיד לו שלום ולחזק את ידיו. כנראה בפ"ד מ"ג וירושלמי עמ' 191 (העמודה הראשונה) העתיקו מהעמודה הרביעית, כיוון שכתוב "הורי רבי אימי לרדות עמו" כאשר בעמודה הרביעית כתוב "הורי רבי אמי לרדות עמו אסור וכוות' לזלוף עמו אסור" - בעמודה הראשונה יש רק חלק מהמשפט, ואפילו שכחו לכתוב "אסור", לעומת זאת בעמודה הרביעית יש את המשפט המלא, ואפשר להבין מה רבי אמי רצה.

7.1.2 רמב"ם

הרמב"ם פסק לפי הירושלמי רק בסוגיות שהבבלי לא דן בהן. הרמב"ם אמר "ומותר לרדות עמהן הכוורת" כי הוא כנראה רק הסתכל על העמודה הראשונה, שם כתוב "הורי רבי אימי לרדות עמו". כלומר, נראה כאילו רבי אימי אישר לרדות, ולא כתוב לרדות מה לכן הרמב"ם הניח שזו כוורת. בפאת השולחן שמו לב שהרמב"ם הסתכל רק בעמודה הראשונה ושמו לב שבעמודה הרביעית מופיעה הסוגיה השלמה.

7.2 האם ערבית היא חובה

במסכת פסחים כתוב "מאבות למדו אב בית דין" על מנת לחסוך להעתיק את כל הסיפור ממסכת ברכות, ולכן יש הפניה לקורא למסכת ברכות לקטע שמתחיל ב"מאבות למדו" ונמשך עד "אב בית דין". יש הבדלים בין דפוס ונציה ("מאבות למדו אב בית דין מאן תנא" - נראה לא קשור) לכתב יד ליידין ("מאבות למדו גר"ש עד אעפ"כ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין מאן תנא" - כלומר להעתיק מ"מאבות למדו" עד "אב בית דין מאן תנא").

8 מדרשי האגדה הארץ ישראלים (בראשית רבה; ויקרא רבה) ויחסם לתלמוד הירושלמי

8.1 בראשית רבה

בראשית רבה הוא מדרש אגדה קדום על ספר בראשית, שנוצר בארץ ישראל ונערך במאה החמישית או השישית. מופיעים בו סיפורים שמרחיבים על סיפורים זהים שבתלמוד הירושלמי.

8.1.1 כאמה בתה

בירושלמי סנהדרין יש תלונות על העם שהוא לא יגע בתורה ומתנהג לא טוב, ואז אומרים "כמו שהנשיא, כך העם. כמו שהגנן, כך הגינה. ..." ואז יש מדרש אגדה: בבראשית כתוב "ותצא לאה לקראתו" - לאה אמנו הייתה זונה, לפיכך כתוב ותצא דינה בת לאה. הסיפור הוא אגדה שמדגימה את הפסוק מהמקרא.

8.1.2 חייל רומאי גונב את התור בשירותים

מסופר על ר' לעזר שרצה להתפנות בשירותים, אבל חייל רומאי מקים אותו, ואז נחש תוקף את החייל ולעזר קרא עליו "ואתן אדם תחתיד" (ישעיה מג ד). בתלמוד זה לא מוסבר טוב, אבל בבראשית רבה כן. הפירוש של "ואתן אדם תחתיד" הוא שה' מוותר לעם ישראל על עוונותיהם ומעניש עמים אחרים במקום, והסיפור הוא אגדה שמדגימה זאת.

9 התלמוד הבבלי, היקפו (חסרונם של סדרים ומסכתות)

9.1 התלמוד הבבלי

9.1.1 אומות הגויים באות לפני הקב"ה

קטע מייצג של התלמוד הבבלי מבחינת המבנה - מקור שמדבר בעברית, כניסה והתערבות לתוך המקור (שינוי, הוספה ודיבורים בארמית). מייצג את זה שהיו מלכלכים בבית כנסת על הגויים. אלוהים יתחשבן איתם.

חכם ארץ ישראלי כלשהו (או ר' שמלאי או חנינא בר פפא) דרש דרשה מאוד ארוכה (חריג בתלמוד). יש רמזים לכל אורך הדרשה שהיא נתנה בחג שמחת תורה (רמזים על נתינת התורה וסוכות). איך זה מסתדר עם כך שבארץ ישראל היו קוראים את התורה אחת 3.5 שנים ולא היה את חג שמחת תורה? בבבל היו קוראים אחת לשנה, וחנינא בר פפא היה מתפלל בבית כנסת של הקהילה הבבלית בציפורי שבישראל.

הקב"ה קורא לכל מי שעסק בספר תורה שיבוא אליו ויקבל שכרו, ומיד כל עובדי הכוכבים באים בערבוביא ("כל הגויים נקבצו יחדו", ישעיהו). הקב"ה אומר להם שיכנסו לפי אומות ("ויאספו לאומים", ישעיהו). אין ערבוב בפני הקב"ה, אלא העמים הסתדרו כי לא רצו להיות מעורבים כדי לשמוע יותר טוב.

רומי נכנסה ראשונה כי היא חשובה, והמלך נכנס ראשון ("לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל", מלכים א') כי לא מכובד שהוא ישב בחוץ וכי כך השופט ירחם עליו. הרומאים אומרים לקב"ה מה הם עשו - תקנו שווקים ומרחצאות, הרבו בכסף וזהב, והכל כדי שעם ישראל יתעסק בתורה. הקב"ה אומר להם שהם עשו הכל למען עצמם ושהכסף והזהב שלו ("לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות", חגי ב').

הפרסים נכנסו לאחר מכן, כי הם השניים בחשיבותם כי הם דומים לדובים ("חיוא אחרי תנינא דמיא לדוב", דניאל. חיה אחרת שניה דומה לדוב). שוב אומרים שהם עשו כל מה שהם עשו (בנו גשרים, עשו מלחמות) כדי שעם ישראל יתעסק בתורה, שוב הקב"ה אומר שהם עשו הכל לעצמם, אבל מסביר שמלחמות הוא עשה ("ה' איש מלחמה", שמות טו). למה הפרסים בכלל נכנסו אחרי שהם ראו מה קרה לרומאים? כי הם חשבו שבגלל שהם בנו את בית המקדש, הקב"ה ירחם.

אין פירוט על שאר העמים, ומוסבר שהזכירו רק את רומא ופרס כי הם ישלטו עד בוא המשיח. למה כל שאר העמים נכנסו אחרי שהם ראו מה קרה לרומאים ולפרסים? כי הם חשבו שבגלל שהם לא שיעבדו את עם ישראל, הקב"ה ירחם.

העמים אומרים "למה שנעסוק בתורה אם היא לא ניתנה לנו?" כי הקב"ה בא עם התורה לכל האומות ורק עם ישראל קיבל אותה. ואז הם אומרים לו "אבל כפית את התורה על ישראל" ("ויתצבו בתחתית ההר", שמות. הקב"ה אמר לעם ישראל שאם לא יקבלו את התורה במעמד הר סיני, הוא יהפוך עליהם את ההר). הקב"ה מיד עונה להם שהם לא קיבלו גם את שבע המצוות שניתנו לגויים (ואז יש דרשה עם פסוקים שמסבירים. בין היתר הגויים לא קיימו את המצוות וויתרו להם, ויש דיון על איך זה שהם קיבלו שכר על חטא. מגיעים למסקנה שמי שכן מחוייב לעשות מצוות ועושה, יותר צדיק ממי שלא מחוייב וכן עושה).

...

ממשיך כך ובסוף הקב"ה נותן לגויים הזדמנות לקיים את מצוות הסוכות. איך הוא נותן להם הזדמנות? כי הקב"ה לא מתקטן עם בריותיו. איך לעשות סוכה זו מצווה קלה? כי סוכה לא עולה הרבה. הגויים עושים סוכה, והקב"ה עושה שיהיה להם חס בתמוז, והגויים כועסים ובוועטים בסוכות. (הקב"ה עושה שיהיה חס כדי להשוות תנאים עם עם ישראל, כי לפעמים בסוכות חס, וגם כי אפילו שהגויים פטורים, אין טעם לבעוט בסוכה). הקב"ה צוחק עליהם.

9.1.2 מדרש תנחומא

מדרש שנכתב בישראל. מופיע פה אותו הסיפור, רק בלי הפרושים של התלמוד, בקצרה. מכאן, הפירושים התווספו מאוחר יותר.

9.2 היקפו (חסרונות הש"ס)

- סדר זרעים חסר כולו חוץ ממסכת ברכות (זרע זה ברכה)
- סדר טהרות חסר כולו חוץ ממסכת נידה (נידה זה לא טהור)
- בסדר מועד חסרה מסכת שקלים (בחגים מקבלים שקלים)
- בסדר נזיקין חסרות מסכת אבות ועדיות (אם אתה עושה נזק צריך ללכת לבית משפט ולתת עדות שאתה לא האבא)
- בסדר קדשים חסרות מסכת קינים, מידות, וכל המסכות תמיד חלקיות (רק שלושה דפים) (כינים הן קטנות ולכן צריכות מידות)

כשהדפיסו את התלמוד הבבלי, הוסיפו את המסכות החסרות מהתלמוד הירושלמי. אם נמצאו המסכות החסרות, הוסיפו אותן והדפיסו את שתי הגרסאות (הבבלי והירושלמי) למלש בדפוס ונציה הדפיסו שתי גרסאות של מסכת הוריות.

9.2.1 אין יותר ניסים

בבבלי ברכות הרב פפא שואל את אביו למה לא קורים יותר ניסים כמו שקרו לאבותיהם, אולי זה כי הם לא לומדים מספיק טוב? אבל מצד שני בתקופתו של ר' יהודה הנשיא למדו רק נזיקין, ובתקופה הזו לומדים 6 סדרים. בבבלי תענית מסופר שמספיק שרבי יהודה הנשיא היה רק מתחיל להוריד את נעל אחת בתחילת התענית (בתענית צריך להיות יחפים) כדי שבצורת תפסק, ורבי נחמן אומר שניסים כאלה כבר לא קורים כי הדור פחות טוב מהקודם.

9.2.2 כתב יד תימני

לפי כתב היד התימני של בבלי סנהדרין, בתקופתם יש רק 4 סדרים.

9.3 תאריך כתבי היד

כתב היד הקדום ביותר הוא משנת 778 - כתוב בצד של כתב היד כמה שנים עברו מאז שהתחילו ימות המשיח, וכך ניתן לתאריך. ששת אלפי שנה העולם קיים: 2000 תוהו, 2000 תורה, 2000 ימות המשיח. ועקב עיונותיו, עדיין המשיח לא בא - מתוך 2000 שנות ימות המשיח, עברו 590 שנה בלי המשיח (לפי אחד מכתבי היד שנמצאו).

10 הישוב היהודי בבבל (מרכזי התורה: נהרדעא; פומבדיתא; סורא; מחוזא)

היהודים ישבו בין הפרת והחידקל, אזור פורה של אדמת סחף ללא אבנים וסלעים או מערות, ורווי מים (לא צריך להתפלל לגשם). לפי רמי בר אבא - חביל ימא, התכלת של בבל. שוניה וגוביא, התכלת של חביל ימא. חנן בן פנחס הוסיף את ציצורא. רב פפא טען שהתערבבו שם גויים בבבלי מוסיפים שלא התערבבו גויים, פשוט הרב פפא רצה לשאת שם מישהי לאישה והמקומיים לא נתנו לו, לכן הוא כעס עליהם. רש"י פירש שזו לא הסיבה, אלא שהרב פפא שמע שמועה שהתערבבו שם גויים, והשמועה נפוצה כי גוי רצה אישה מהכפרים הללו, אפילו שלא נתנו לו אישה. כשהחכמים של פומבדיתא רצו למצוא כוסיות הם היו צריכים לסורא למחוזא של הנהרדעא.

נהרדעא בצפון, על נהר הפרת. הישיבה הראשונה בבבל הוקמה בה עד שנחרבה על ידי המלך הפרסי ב253, אז היא עברה לפומבדיתא.

פומבדיתא העיר ממוקמת על חופו המזרחי של הפרת, ליד מוצא תעלה גדולה שחיברה בינו ובין החידקל. הישוב הכי מערב צפוני. רב פפא היה ראש ישיבה בעיר הזו.

סורא עיר בדרום בבל, אשר הייתה ממוקמת ממערב לפרת. גם שם הייתה אחת הישיבות הראשונות. הייתה על יובל של הפרת. לא היה קשר בין סורא לפומבדיתא - אם רואים שיש תקשורת בין החכמים, נצטרך להבין מה קרה.

מחוזא על החידקל, בערך במרכז.

11 שיטת הרב שרירא גאון לעומת שיטת רש"י, בהצגת התהוות התלמוד הבבלי ועריכתו

בבבלי מסופר על שמואל ירחינאה (כינאי לאסטרונום) שהיה רופא. הוא טיפל ברבי יהודה הנשיא, והוא רצה להסמיד אותו לרב, אבל לא הצליח. רבי הצטער, ושמואל אמר לו לא להצטער כי הוא ראה ספר על האדם הראשון ושם היה כתוב שהוא (שמואל) יהיה חכם אבל לא רב, וירפא את רבי, ושרבי יחתום את המשנה ורב אשי ורבינא יערכו את התלמוד.

11.1 שיטת הרב שרירא גאון

יהודי קירואן שאלו אותו בדואר איך נכתבו המשנה והתלמודים. באיגרת רב שרירא גאון הוא מסביר שהמשנה נחתמה על ידי רבי יהודה הנשיא, ושאת התלמוד כתבו באופן הדרגתי: הדור הראשון דן במשנה, הדור השני דן במשנה ואת מה שהדור הקודם אמר, וכך הלאה. "שכבות". עד שהגיעו לדורם של אשי רבינא שערכו את התלמוד, כפי שחזה שמואל ירחינאה בספרו האדם הראשון. נראה מכאן שהרב שרירא גאון לקח את המידע הזה מהתלמוד הבבלי.

11.2 שיטת רש"י

עד עריכת וחתומת המשנה כל איש אמר את דבריו בבית המדרש, ולא היו מסכתות סדורות. התנאים אספו הכל למשנה, ואחריהם הוסיפו מעט. לאחר מכן ישיבות שונות דנו בתלמוד והוציאו מסקנות ושמיעות משלהן. רב אשי ורבינא סידרו את השמיעות שהיו לפי נושאים והצמידו הכל למשניות המתאימות. העדויות מצביעות שכנראה כך זה באמת התנהל.

12 עריכות קדומות בתלמוד הבבלי

12.0.1 חיזוק לשרירא גאון - גירוש ללא תשלום לאישה

במשנה כתובות מוסבר מתי מותר לגרש אישה בלי לשלם לה את הכתוב בכתובה - אם היא עוברת על דת משה, ואז מסבירים: לא מקיימת נדרים, לא מפרישה חלה, טווה בשוק, מדברת עם כל אדם, מקללת יולדיו בפניו, קולנית וכו'. בבבלי כתובות מוסבר מה זה טווה בשוק (אמר רבי יהודה אמר שמואל - שמואל מהדור הראשון ורבי יהודה מהשני, אז זה רק שני דורות ולכן קדום), כמו כן זו דומה לשכבות שכבות כמו בשיטת הרב שרירא גאון.

12.0.2 חיזוק לשיטת רש"י - חמין לשבת

במשנה שבת מתואר שמה שמבושל במים חמים בערב שבת מותר להשרות במים חמים במהלך השבת, אבל מה שלא בושל מותר רק לשטוף, חוץ מדגים מסויימים שהשטיפה היא בישול עבורן (כמו קוליים האיספנין). בבבלי שבת מוסיפים סיפור שגם קשור לאותו הדג, אבל לא לבישול בשבת. או שצירפו כדי להסביר על הדג, או שצירפו כי לא ידעו איפה לצרף. בסיפור יש דיון למה העופות בבבל שמנים יותר מבישראל ולמה בבבל שמחים יותר. רבי יוחנן אומר להם שיפסיקו להגיד שטויות, והם שואלים אותו לגבי עופות השמנים. הוא מסביר שכמו כל מה שחי בישראל, גם העופות נודדים ולכן הם רזים יותר מהעופות בבבל (שלא נודדים), ושהדבר היחיד שלא נודד בישראל הוא הקוליים איספנין שלא מסוגל לשחות נגד הזרם כי השדרה שלו חלשה. דומה לשיטת רש"י.

13 הוספות בתלמוד הבבלי

במשנה בבא מציעא מוסבר שכמו שיש רמאות (אונאה) במקח וממכר, יש גם אונאה בדברים - אסור לשאול את המוכר כמה משהו עולה אם לא מתכוונים לקנותו, וכו'. "כל השערים ננעלים חוץ משערי הונאה" - אם תצעק בפני הקב"ה שהונו אותך, הוא תמיד ישמע. הנ"ל מודגם באמצעות סיפור על התנור של עכנאי. הדיון ההלכתי סביב תנור זה עוסק בשאלה

האם תנור חרס שנחתך לחוליות והודבק מחדש באמצעות חול או טיט שניתן בין החוליות נחשב כתנור שלם המקבל טומאה, או שנחשב ככלי שבור או כלי אדמה שאינו מקבל טומאה, ולפיכך נשאר בטהרתו.

רבי אליעזר ניסה לשכנע את השאר שהוא צודק בדעתו באמצעות ניסים (הזיז עץ, החזיר מים, הוציא בת קול מהשמים), והם לא השתכנעו והחרימו אותו. ההחרמה הייתה לא בצדק, ולכן נחשבה אונאה ולכן הקב"ה שמע את תפילותיו והרס שליש מהיבול ועשה סערה בים כשרבן גמליאל (שהיה אחראי על החרס) שט בה.

הסיפור לא קשור למשנה, אבל לפי שיטת רש"י כיוון ששניהם דברים על אונאה צרפו אותם יחד.

התוספות בסיפור:

13.0.1 רבי נתן לאליהו

מופיע בארמית, לכן תוספת. (??)

13.0.2 אמא שלום

הסיפור בארמית ולכן נחשב תוספת.

אמא שלום הייתה אישתו של רבי אליעזר ואחותו של רבן גמלאל. בראש חודש היא ראתה את ר' אליעזר נופל על פניו, והיא חשבה שהוא מבקש מה' שיהרוג את רבן גמליאל, וכיוון שנגרמה אונאה היא חשבה שבאמת יקרה כך, ולכן נפוצה שמועה שהוא באמת מת. בסוף הסיפור היא אומרת שמבית אביה היא למדה ש"כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה". מתאים לשיטת רש"י (שני הסיפורים מדברים על אונאה).

14 קיצורים והשלמתם

אין טעם לפרט בנושאים שכולם מכירים. לפעמים בא פירוט מאוחר יותר, שמפרט\משלים את הסיפור לא טוב.

14.1 רמיזות

14.1.1 מיטה ארמית

יש ב**בבלי פסחים** איסור לשבת על מיטה ארמית. התפרש בפי חלק כאיסור להתחתן עם ארמית, ובפי חלק כאיסור ממשי לשיבה על מיטה ארמית. מוסף הסבר - "משום מעשה דרב פפא", רב פפא חי אחרי ר' יהודה הנשיא, אז זו תוספת. כנראה מעשה רב פפא היה מוכר, כי אין פירוט.

ב**בבלי ברכות** יש פירוט - אישה ארמית הייתה חייבת לפפא כסף, הוא הלך אליה והיא ביקשה שישב על מיטתה. הוא לא הסכים וראה שמתחת למיטה יש תינוק מת, כלומר האישה ניסתה להרשיע אותו כדי שלא תצטרך להחזיר לו כסף.

14.1.2 בעיא מיכסא

ב**בבלי סנהדרין** מסופר על אדם שחשבו שרצח. נגזר עליו מוות. הוא אמר "אם רצחתי, המוות שלי לא יהיה כפרה. ואם לא רצחתי, מותי יהיה כפרה" - אבל לעדים לא תיהיה מחילה". החכמים לא יכלו לבטל את הדין. או שהוא יהרג והאשמה תהיה על העדים, או

שהעדים יחזרו בהם. אבל אי אפשר להתחרט על עדות, אלא אם גם נותנים הסבר לשקר, כמו ב"דבעיא מיכסא".

ברש"י סנהדרין מוסבר מה זה "דבעיא מכסא" - באותו היום מתו שני אנשים: רשע וצדיק. רצו לקחת את מיטותיהם לכיכר העיר כדי להציגם. בדרך לכיכר באו פושעים והאנשים שנשאו את המיטות ברחו והשאירו את המיטות. כשהם חזרו המיטות התחלפו, אבל התלמיד של הצדיק ידע שהם התחלפו ואף אחד לא הקשיב לו. הצדיק נגלה לו בחלום ואומר לו שהכל בסדר כי הוא בגן עדן, והרשע בגיהנום. התלמיד שואל עד מתי הרשע יהיה בגיהנום והצדיק אומר שעד ששמעון בן שטח (שהיה נשיא ישראל) ימות ויקח את מקומו, כי יש מכשפות באשקלון ושמעון לא שופט אותן. התלמיד הלך לשמעון וסיפר לו זאת, ושמעון שלח שמונים בריונים (כי יש שמונים מכשפות) ואמר להם שכשהם רואים אותן שישר ירימו אותן באוויר, כי אז הן לא יוכלו לכשף אותם. הוא נתן לכל אחד כד עם טלית. הוא הלך איתם לאיפה שהמכשפות, השאיר את הבריונים בחוץ ונכנס לדבר עם המכשפות ואמר להן "אני מכשף, אני יכול להביא לכן שמונים בחורים עם טליתות יבשות אפילו שכרגע יורד גשם" ואז הוא רמז לבריונים שיכנסו עם הטליתות, הם תפסו את המכשפות ותלו את כולן. המשפחות של המכשפות כעסו, העידו שבנו של שמעון עשה משהו שגורר מיתה, ונגזר דינו למוות. וכשהיה אמור להסקל אמר את מה שאמר הרוצח מההתחלה. העדים שמעו זאת וחזרו בהם, אבל למרות זאת בוצע הדין.

14.2 צנזורה פנימית

14.2.1 העם הביט אחרי משה

בבבלי קידושין כתוב ש'העם הביט אחרי משה עד בואו האהלה' ניתן לפרוש או שהעם הביט בו לגנאי (ואז הסבירו שזה "כדאיתא", כלומר "כמו שיש"). אבל לא מסבירים מה יש, זוהי צנזורה, או לחיוב (הסתכלו על משה עד שנכנס לאוהל. עקבו אחריו במבטיהם כמו שעושים לאנשים מכובדים).

בירושלמי שקלים אין את הצנזורה ומסבירים שהסתכלו על משה לגנאי כי הוא היה שמן, והיו צוחקים עליו שהוא השמין מהאוכל שהוא לקח ליהודים.

14.2.2 אדם לא מוכן לשכב עם אשתו

אדם אומר לאשתו שהוא לא מוכן לשכב איתה עד שתראה לר' ישמעאל משהו שיפה בה. ר' ישמעאל עובר על חלקי גופה מלמעלה למטה כדי לשכנע אותו שהיא יפה, אבל פוסח על השדיים.

14.2.3 הר סיני נגד עוקר הרים

הר סיני - נותן תשובה מיידיית לכל שאלה. הסוג המועדף בארץ ישראל.

עוקר הרים - מתפלפל וכך מגיע לתשובה. הסוג המועדף בבבלי.

בבבלי הוריות מסופר שאנשי בית מדרש בבל רצו ראש ישיבה חדש והתלבטו בין הרב יוסף שהוא "הר סיני" ובין רבה שהוא "עוקר הרים". הם התייעצו עם יהודי ארץ ישראל שאמרו להם שעדיף הר סיני, ולמרות זאת הם בחרו ברבה. הוא כיהן 22 שנים ואחריו רב יוסף כיהן שנתיים וחצי. אין הסבר למה בחרו בניגוד לעצה.

בבבלי ברכות מוסבר שרב יוסף הלך לרואה בכוכבים שאמר לו שהוא יכהן שנתיים, וכיוון שהוא לא רצה למות מוקדם הוא נתן לרבה לכהן לפניו. העניין צונזר כי כנראה לא רצו לספר שרב יוסף הלך לעכו"מ.

15 התלמוד הבבלי לעומת התלמוד הירושלמי (הבבלי מתפרש על פי הירושלמי)

15.0.1 מי ביצים

בבבלי סנהדרין מופיעים 3 סיפורים שנדמה שלא קשורים:
שופט צריך להיות גם "גמיר" - גמר ללמוד, "סביר" - יודע לסבור, ו"רשיון" להיות שופט.
נשאלת השאלה למה צריך הסמכה? רבי ראה אנשים עושים בצק בטומאה (בצק מעורבב עם יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם ומים - י"ד שח"ט ד"ס).

16 תרבות לימוד שונה בבל ובארץ ישראל

17 ריאליה שונה בא"י ובבבל